

Zoomorfní tematika v lidové tradici

Slovácké muzeum
v Uherském Hradišti
2013

Zviera v poverových predstavách, mágii a ľudovom liečení

Katarína Nádaská

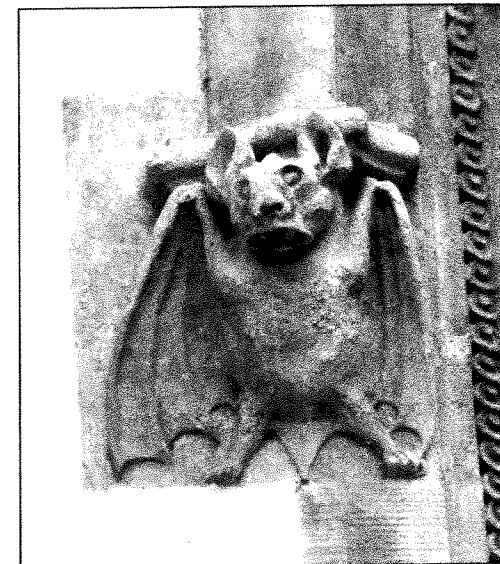
1. Zviera a mágia

Medveď bol totemovým a posvätným zvieraťom. S jeho uctievaním súvisia obrady a rituály napodobňujúce lov medveďa, ktoré vidíme znázornené už v paleolitickom umení. Medveď bol považovaný za mýtického predka človeka. Po usmrtení medveďa sa mu lovci ospravedlnili. Za výnimočnú silu sa považuje medveďia pečeň, srdce, jazyk, ňufák, uši a ľavá predná tlapa. Pre mnohé národy Európy, ale i Sibíri bol medveď považovaný za posvätné zviera. Predstavoval božstvo, mŕtveho predka prevteleného do zvieraťa, šamanskú bytosť pomáhajúcu pri prechode na druhý svet. Lov na medveďa mal obradový charakter a skladal sa z množstva rituálov. Lovca, ktorý medveďa ulovil, mal právo na konzumáciu medveďieho srdca. Skôr než sa mäso z medveďa skonzumovalo, bol medveď pozvaný ako čestný hosť a predkladali sa mu najlepšie kúsky jedla. Po hostine boli jeho kosti pochované. Z medveďej žlče sa vyrábali posilňujúce nápoje, a krv medveďa sa rituálne rozdelila medzi všetkých mužov, aby získali jeho silu a odvahu. Starostlivo uložené lebky jaskynných medveďov zakryté veľkými kameňmi, ktoré archeológovia objavili v jaskyniach západnej Európy, sú dokladom kultového uctievania medveďa, ktorý pre neandertálskeho človeka predstavoval dôležitý zdroj potravy, ale i nebezpečného súpera. Z obdobia paleolitu pochádza aj veľké množstvo nájdených hlinených zomorfických figuriek, ktoré predstavovali zástupnú obeť a súviseli s loveckou mágiou. Hlinené figurky medveďa boli prebádané šípami. Obdivuhodne realistické sú jaskynné maľby frankokantaberského okruhu na francúzsko-španielskej strane Pyrenejí, ale i maľby v jaskyniach južného Francúzska. Okrem hlinených sošiek a kresieb medveďov sa našli aj sošky naberáčky s vyobrazením hlavy medveďa. Podobne v Dolných Vesteniciach sa našli aj sošky medveďov. V kresťanskej symbolike predstavuje medveď diabla a jeden zo siedmich hlavných hriechov – nestriednosť. Medveď sprevádza ľudstvo od jeho začiatku a jeho tajuplné postavenie aj keď sa v určitom ohľade mení v kresťanskom svete, v ľudovom prostredí stále medveď predstavuje magické zviera – veď nechýbal ako postava vo fašiangových obchôdzkach, kde bol medveď hlavnou postavou nielen u nás (napríklad chodenie s medveďom), ale rituálne obchôdzky poznali aj v Katalánsku a iných regiónoch Španielska a Francúzska – kde je známa hra *Lov na medveďa*. Muž prezlečený za medveďa príde z lesa do dediny a unesie najkrajšie dievča. Dedinčania ho prenasledujú, chytia, zviažu a privedú do dediny, medveď ujde, opäť ho naháňajú a chytia a napokon ho usmrtia. Ide o rituál, ktorý má silný sexuálny podtón. Únos dievčata medveďom, ktorý chodí po dvoch nohách, pripomína dávnu rivalitu človeka a medveďa v snahe získať si ženu. Vo folklóre európskych, ale i ruských národov existujú rozprávky o medveďovi, ktorý žil so ženou a mal s ňou dokonca potomstvo. Fínski

Plastika hada na budove Stará radnica, Bratislava 2013. Foto K. Nádaská.

Laponci, Ostjaci a Vogodovia na severe Ruska a Sibíri, Ukrajinci a Poliaci na severe, odvodzovali svoj pôvod od medveďa. Verili, že ich ženy mohli udržiavať pohlavný styk s medveďom a tiež že medveďica dokáže vychovať stratené dieťa v lese.¹ Z etnologických výskumov na východnom Slovensku vyplýva, že o príbuznosti medveďa s človekom respondenti vedeli a zhodli sa v tom, že medveď má dušu ako človek a po smrti sa môže zjavovať ako duša človeka a strašiť toho, kto ho zmárnil na mieste, kde sa to stalo.² Podľa ľudovej viery medveďica neublíži žene, ktorá je gravidná.³ Prípady stretnutia sa tehotnej ženy s medveďom sú častým obsahom v literárnych prameňoch, vedeckých prácach etnológov z oblasti Kaukazu. Medveď je jediným druhom v ríši zvierat v Karpatoch, ktorý sa postaví na zadné nohy, a to je dôvod, aby ho človek prirovnával k sebe. Na Ukrajine a v Rusku takého medveďa nazvali

Plastika netopiera na priečelí budovy Stará radnica, Bratislava 2013. Foto K. Nádaská

ovsjanik. Aj na našom území v minulosti medveď vypásal ovos na poliach.⁴ Medveď sa dostal do povedomia človeka žijúceho v jeho blízkosti do každodenného života. V Javorine bolo zvykom, že svadobný sprievod po sobášii v kostole pred vchodom očakával muž prezlečený za medveďa, okolo pása mal previazané povrieslo zo slamy. V Rusku medveď vítal svadobčanov idúcich na svadobnú hostinu do svadobného domu. Medveďa poznáme najviac z fašiangových obchôdzok, kde ja známy prakticky z celého územia Slovenska.⁵ V betlehenských hrách vystupuje postava Starého, ktorá je vždy v kožuchu, srstou navonok. Ide pravdepodobne o symbol medveďa. U spišských Nemcov (Spišská Belá) sa na Popolcovú strelu (začiatok veľkého pôstu pred sviatkami Veľkej noci) v minulosti konali sprievody s medveďom.⁶ I keď kult medveďa v súčasnosti stratil svoj pôvodný význam, niektoré jeho relikty sa udržali vo folklóre doteraz. Preto v ľudovom tanci nájdeme medveďí krok, medveďí tanec, zbíjanie klobúkov nazvané medzvecko. Bádateľia sa domnievajú, že tanečné medveďie prvky mohli byť donesenými transformovanými zvyškami na naše územie počas sťahovania Slovanov z Pripete a Bereziny na Ukrajinu.⁷ Majú pôvod v ceremonálnom tanci okolo zabitého medveďa. Počas storočí sa transformovali aj do slnovratových slávností a svadobných obradov, kde nadobudli plodivý význam. Už v detských hrách a tancoch sa stretávame s medveďím tancom, kde sa okrem rytmicky znejúceho potlesku spieva: „Medveďu daj labu, pôjdeme na svadbu. Medveďica sa opila, všetky mladé podusila, medveďu daj labu atď.“ (Važec).⁸ Existuje folklórny materiál, ktorý potvrdzuje príbuznosť človeka s medveďom. Je to rôznorodé pomenovanie medveďa zaužívané medzi ľuďmi. Na Podhalí v Poľsku On. V podtatranských obciach medveďa nazývajú Maco, Macko, Starý, Stará, Staruška. V oblasti Spišskej Magury Džadek, v Ždiari Mrucok (podľa mraveniska, ktoré vyžiera). Všeobecne na Spiši Džedo.⁹ V alegorickej obrazovej forme sa odrazil vzťah človeka k medveďovi ešte aj v súčasnosti v prisloviach a porekadlách: *Na chlapa a medveďa treba čakať. Chodí ako medveď. Vypasení je ako medveď. Hundre ako medveď. Pijú na medveďa. Pijú na medveďiu kožu. Známe sú i slovenské ľudové rozprávky o medveďovi (Medveď a komár, Ako medveď pastierovi Ďurkovi pomohol, Medveď a líška).*¹⁰ Vo výtvarnom umení sa vyobrazenie medveďa nachádza na streleckých štítoch, romanticky chápaných maľbách, na suveníroch (palice, kazety, taniere), na hlinených a drevených výrobkoch a čiastočne na výšivkách a tkaninách. Medveď je znázornený vo viacerých erboch a znakoch šľachtických

Plastika medveďa na priečelí budovy Stará radnica, Bratislava 2013. Foto K. Nádaská.

rodov a miest (napríklad obce Horné Chlebany, Krakovany, Medvedie v erbe má medveďa rod Morvayovcov z Dolných Držkoviec a pod).

Jeleň

Bol považovaný za kultové zviera, najmä v oblasti Európy. Jeho vyobrazenia nachádzame v prehistorických rytinách a maľbách v jaskynných komplexoch v skalách. Relatívne veľké množstvo malieb jeleňov v skalách sa našlo v jaskyniach južného Francúzska. Európske, ale i ázijské kultúry pripisovali jeleňovi zázračné vlastnosti a pravdepodobne bol jeleň zvieraťom, ktoré sprevádzalo zomrelých na druhý svet. Bol tiež kultovým a totemovým zvieraťom. Jeleň patril medzi atribúty antických bohýň lovu, gréckej Artemis a rímskej Diany. Ako posvätné zviera ho uctievali aj Kelti. Bol aj obetným zvieraťom,

najmä pre splnenie ochranných cieľov, ale i plodonosných rituálov.¹¹ V ľudovom prostredí sa piekli zoomorfne figúrky jeleňov z cesta, ktoré zrejme slúžili ako votívny dar.¹² Z jelenieho parožia sa vyrezávali amulety, ktorým sa pripisovala magická sila. Parohy jelenia symbolizovali stromy, rytmus rastu parožia sa prirovnávalo k roľníckemu rytmu siatia obilia a žatvy. Jeleň bol aj symbolom plodnosti, hodnosti a obnovovania. Vystupuje v úlohe božieho posla, posla z iného sveta. Európske novopohanské zvyky, najmä Kelti majú obrady súvisiace s plodnosťou spojené so symbolom jelenia. V určitom období predstavoval aj symbol mužskej potencie. V celej západnej Európe predstavuje obrázok jelenia pomerne častý motív vo výšivkách. Na Slovensku sa objavuje vo výšivkách na obradových textíliách (pôlkach a kútnych plachtách), na fajansových džbánoch, tanieroch. Oblúbený v meštianskom i v šľachtickom prostredí bol motív jelenia na nástennej maľbe, ale aj ako súčasť zobrazovania poľovníckych výjavov a krajín. V ľudovom prostredí ho môžeme nájsť na krasliciach, v pastierskom rezbárstve, a stal sa aj súčasťou erbov šľachtických rodov i miest.¹³

Had

Význam hada ako univerzálneho symbolu siaha k počiatkom kultúrnych dejín. Podľa poverových predstáv rôznych národov stelesňoval božstvo a démonické sily. Bol posvätným zvieraťom uctievaným pod rôznymi menami, v rôznych situáciách. Paleta jeho významov bola mnohознаčná a protichodná. Pre Egypťanov stelesňoval duše predkov. V antických mýtoch a zobrazeniach had vystupoval v scénach boja so smrťou ako symbol zla a temnoty, napríklad Herkules hrdúsi hadov. Had je v indoeurópskej mytológii stotožňovaný s drakom, či šarkanom a bol častým súperom indoeurópskych hromovládnych božstiev vrátane Perúna.¹⁴ Zároveň je had i pozitívny symbol životnej sily. Skutočnosť, že had periodicky zvlieka a obnovuje svoju kožu, navodzovala predstavu znovuzrodenia a vyliečenia a spájala sa s bohom lekárstva Asklepiom, znázorňovaným s palicou ovinutou hadom. Asklepiov kult prevzali Rimania, rozšíril sa v rímskych provinciách a ako o tom svedčia predmetné pamiatky, ujal sa aj v ostatných krajinách Európy. Podobné symbolické predstavy evokoval u Slovanov. V ľudovom prostredí na Slovensku sa ešte donedávna biely alebo šedý had považoval za domáceho hada, ochrancu

Plastika zajaca na priečelí budovy Stará radnica, Bratislava 2013. Foto K. Nádaská.

slúžila na praktiky čiernej mágie. O hadoch sa verilo, že vyliezajú na deň sv. Juraja zo zeme (24. 4.). Kto však hada ulovil už pred týmto termínom, mal mať po celý rok šťastie. V ľudovom rozprávaní z Kysúc sa zachovali príbehy o hadoch, ktoré chodili v noci do chlievov a cicali kravám mlieko z vemena. Tieto kravy skoro hynuli. Zachovali sa i príbehy o hadom kráľovi, hadích deťoch a pod. Ľudové rozprávanie a hadoch a príbehy o hadoch sú však rozšírené nielen na horných Kysuciach, ale i v Sliezku a na Morave. Zaklínanie hadov je známe z rôznych častí Slovenska, ale spomínajú ho i českí autori.¹⁵ Zaklínanie hada malo umožniť, aby sa mu vytrhol jazyk a kto ho zjedol, alebo vysušený nosil pri sebe bol chránený pred chorobami, úrazmi a získal aj veštecké a jasnovidcké schopnosti.¹⁶

2. Tradičné živočíšne liečivá

Liečiteľské umenie minulosti zahŕňalo aj výrobu liekov živočíšneho pôvodu. Ako bežné prísady, alebo aj hlavné komponenty týchto liečiv bol napríklad prášok z ropuchy, salamandra, popol z krtka, prípadne z kostí netopiera. Suseňé ropuchy pomleté na prášok sa používali v stredovekých lekárnach ako „bufones exsiccati“ – špeciálny liek proti vodnatielke. Na ľadviny sa prikladali rozrezané ropuchy, ktoré mali pomôcť pri problémoch s močením. Pri zimnici sa doporučovalo nosiť na nahom tele priviazanú žabu s vylúpnutými očami. Pri týfuse sa priviazala na brucho živá ropucha, ktorá mala chorobu vytriahnuť z tela von. Bolesť zubov sa liečili potieraním vysušenou

domu. Sídli pod ohniskom, prahom alebo stolom a jeho pôvod sa odvodzoval z duše prvého gazdu, ktorý žil v novopostavenom dome a po smrti sa stal jeho ochranným démonom. Jeho prítomnosť bola zárukou prosperity domu a hospodárstva. Pastieri ho často a s obľubou zobrazovali v presvedčení, že palica s obrazom hada nadobudne magickú silu. Had bol podľa kresťanskej tradície príčinou vyhnania z raja Adama a Evy, aj preto sa v kresťanskom svete stal synonymom zla, a čiernej mágie. Pre rituály čiernej mágie sa využívala najmä zlienená koža hada. Verilo sa, že v koži hada pretrvávajú jeho moc a sila, naopak tam, kde preliezol had vraj liečivé byliny, strácali svoju moc. Zlienená koža sa pridávala aj do ochranných amuletov, ktoré nosil dotýčný pri sebe v špeciálnej merindičke. Hadia koža (hadí lieň) sa obyčajne vysušila, rozdrvila na prach a spolu s ostatnými magickými prostriedkami

Plastika psa na priečelí budovy Stará radnica, Bratislava 2013. Foto K. Nádaská.

Erb obce Turie. Zdroj: www.obecturie.sk

pravou prednou ropušou nôžkou. Na slnku usušená ropucha sa zabalila do plátna a používala sa ako liek na zastavenie krvácania. Aj pri morových vredoch sa používala ropucha, ktorá sa prikladala na rany. Sušené ropušie srdce priložené na hrudník spôsobilo, že dotyčný človek prezradil všetky svoje skryté tajomstvá. Človeka, ktorý holduje alkoholu, bolo treba napojiť vínom, v ktorom utopili žabu.¹⁷ Ešte aj v polovici 18. storočia bolo možné si v mestských lekárnach zakúpiť včiu pečeň, vysušené pľúca líšky a vzácny olej zo škorpióna. Jedno z najstarších liečiv živočíšneho pôvodu bola krv. Krvi, či už zvieracej, ako i ľudskej, sa pripisoval terapeutický a tiež silný magický účinok. Grécky filozof a polyhistor Aristoteles považoval krv za sídlo životnej sily, antický lekár Galén sa domnieval, že krv je duša človeka a teda aj sídlo duše. Z krvi sa veštilo, používala sa k obradným rituálom, umožňovala, aby bol človek v boji nepremožiteľný, chráni človeka pred zlom. Krv bola považovaná za akýsi všeliek a napríklad starí Germáni pili ako rituálny nápoj volskú krv zmiešanú s vínom a medom. Už v antickom svete boli ako silný magický i liečebný prostriedok používané bobrie žľazy (castoreum). Používali sa ako účinná látka proti epilepsii, krčom, hysterickým záchvatom, nervozite a pod. Castoreum bol tak populárny liek, že v 19. storočí prišlo takmer k vyhubeniu bobrov. Liečebný účinok castorea podporuje kyselina salicylová. V súčasnosti sa castoreum používa najmä v homeopatii ako *Castoreum canadense* – ide o prášok či tinktúru. Podobne sa v stredovekej medicíne uplatnili pavúky, na rany sa prikladala pavučina, pri kožných chorobách sa využívali slimáky – ich sliz, na vredy a opuchy sa prikladali raky, dážďovky, prípadne sa postihnuté miesta masírovali olejom s vylúhovanými červami. Had slúžil nielen ako magické zviera, ale robili sa z neho aj viaceré živočíšne liečivá – vo Fándlyho Zelinkárovi sa doporučuje posekané (prípadne sušené) mäso hada močiť vo víne s anízom a myrthou, figami vyluhovať a dávať piť pri chorobách z porobenia (pri chorobách získaných čiernou mágiou). Vysušená koža z hada rozdrvená na prach sa mala užívať ako liek pri padúcnici, syfilitise, vodnatielke a mnohým ďalším chorobám. Ako významný všeliek sa používala hadia koža zvlčená na sviatok Panny Márie Snežnej (5. 8.). Takejto koži sa pripisoval pozitívny liečebný účinok na prakticky všetky choroby, tiež na liečenie rán, kto mal prášok z tejto hadej kože, mal vedieť čítať druhým ľuďom myšlienky, a pokiaľ posypal práškom druhú osobu – tá

Drevený model koňa. Zo zbierok Múzea mesta Bratislavy. 2013. Foto K. Nádaská.

mala k dotýčenému prechovávať večnú lásku. Podobnej úcte sa tešilo aj hadie srdce – kto ho zjedol, nikdy nepocítil strach. Kto zjedol hadie semenníky, mal si získať každú osobu, po ktorej mu srdce prahlo. Kto si natrel telo hadím sadlom, bol chránený pred uštipnutím hada. Ak niekoho uštipol had – na ranu sa mu mala priložiť chrptom ropucha, kým nezdochla – pretože ľahala z rany von jed. Potom sa priložila druhá žaba. Keď už ostala žaba živá – jedu v rane nebolo. Uštipnutým deťom sa zvykla rana máčať v sladkom mlieku a prikladali sa chrenové listy, ktoré mali jed z rany vytiahnuť. Aj súčasná medicína pozná liek pripravený z výťažkov jedu kobry, ktorý pomáha pacientom pri artritíde či skleróze multiplex. Z tiel mravcov sa pripravoval tradičný liek proti reume, prikladanie pijavíc nahradilo stredoveké púšťanie žilou a liečba pijavicami patrí dodnes k alternatívnym smerom medicíny. Ako afrodisiakum sa požívali tiež „španielske mušky“ (kantharidy), ktoré zbavovali telo aj zlých štiav. V roku 1533, keď sa v nemeckom meste Norimberk objavil mor, mestský lekár nariadil na jeho liečbu používať oškľbaný zadok mladého kohúta, ktorý sa mal prikladať na morom postihnuté miesta na koži a tiež si na kožu nanášať slepačí trus, ktorý mal z tela vytiahnuť zárodoky moru. Vysoké teploty u pacientov v stredoveku sa liečili prikladaním za živa rozpoltených holubov, mačky, králikov. Obrna končatín sa liečila ponorením chorých končatín do vnútornosti čerstvo usmrtených zvierat. Pečeň líšky a pľúca sa jedli pri TBC a sušený jazyk líšky slúžil ako ochranný amulet proti nádche. Prášok, v ktorom bola krv kozlaťa, rozdrvené zuby šťuky a račie oči sa používal pri kolike. Medzi najčastejšie používané lieky v minulosti patril zajačí, mačací jazvečí, žabí tuk, sadlo a krv z jeleňa, krv z kozlaťa, žlč dravcov, žalúdok a slezina z ošípaných, mravčie kukly, konské kosti, jelenie parožie. Podobne pri liečbe neduhov a chorôb sa využívali aj vajcia, najmä tie znesené na Veľký piatok. V ľudovom prostredí sa prakticky až do polovice 20. storočia používali mravce ako prevencia a liečba reumy a tiež na popáleniny a rany sa prikladal žltok a bielko. V ľudovom liečiteľstve mal veľký význam medvedí tuk, ktorý sa používal na utíšenie reumatických bolestí, opuchliny, ružu, liečenie bolesti zubov a očný zákal. Tuk medveďa mal význam aj v čiernej mágii. Verilo sa, že medvedím tukom namastené oje voza spôsobia majiteľovi veľké starosti. Do takého voza nebolo možné zapriať kone. Podobne medveď slúžil aj v obradoch erotickej mágie – v predvečer sviatku sv. Ondreja začala svietiť hviezda Malá medvedica vychádzali nahé dievčatá, ktoré začínali dievčiť, aby si pričarovali trasením plotov milého. V tento deň sa odporúčalo dievkam piť odvar z rastliny medvedice lekárskej (*arctostaphylos officina*), ktorá sa vo všeobecnosti tešila veľkej úcte a využívala sa na liečenie zápalov ciest močového ústrojenstva, ladvín a odvar z nej blahodárne pôsobil na posilnenie srdca.

3. Zviera ako obetný dar

Tradičným objektom prinášania obetí boli zvieratá. Už Slovania obetovali kurovitú hydinu, alebo časti z nej ako obeť pri liečení chorôb a ich zariekaní. Pri obetovaní zvierat vo všeobecnosti, a to platilo nielen pre stredoeurópsky priestor, ale i mimoeurópske národy, sa obetovali väčšinou domáce druhy, prípadne domestikované zvieratá. Pri obetovaní zvierat, či už išlo o prosebnú, alebo ďakovnú obeť, sa zúžitkovali celé zvieracie telá, prípadne a to najmä pri ďakovnej obeti sa obetovali ich určité časti, ktoré zastupovali celé telo.

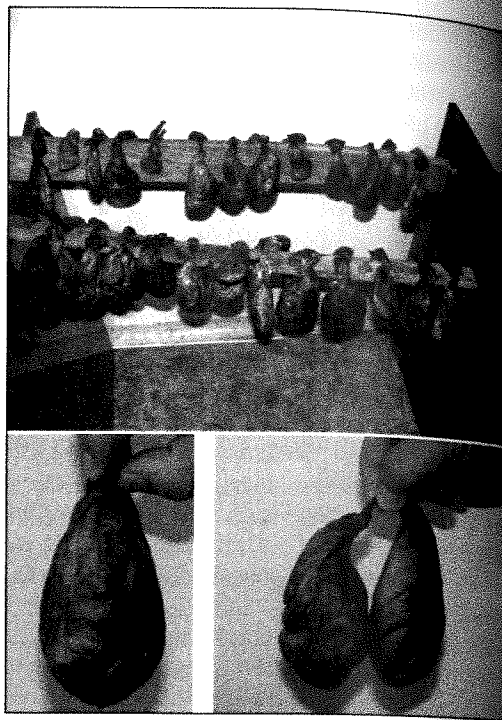
Kôň

V kultúrach mnohých národov bol kôň kultovým zvieratom, ambivalentným symbolom slnka, mesiaca, života a smrti, múdrosti, ušľachtilosti a ďalších pozitívnych vlastností.¹⁸

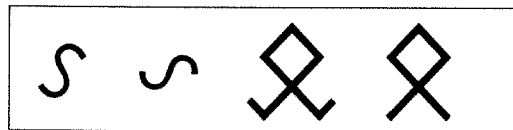
Minca biatek s motívom hada. Zdroj: www.staremince.sk

Častým obetným zvieratám na celom európskom, ale i mimoeurópskom kultúrnom areáli bol kôň. Tento bol posvätným zvieratom napríklad aj u Slovanov, pravdepodobne preto nekonzumovali konské mäso, okrem toho bol posvätným zvieratom mnohých antických, slovanských a germánskych bohov.¹⁹ Ale už v staroveku boli kone obetnými zvieratami, zabíjali sa, spaľovali alebo hádzali do vody. Máme spoľahlivé správy o posvätných koňoch u Slovanov, kde kôň bol v chráme orákulum, napríklad u severozápadných Slovanov v Arkone, v Retre a v Štetíne patrilo k významným orákulám miestnych božstiev. Podľa svedectva Caesara a Tacita praktikovali podobné veštby i starí Germáni, Homér ich dosvedčuje u Grékov, poznali ich Rimania, Franci a Indovia. Pravdepodobne všetky indoeurópske národy používali koňa aj ako orákulum. Starí Slovania veštili pomocou posvätného bieleho koňa, ktorý sa choval v chráme práve na účely veštenia. Pred koňa – žrebca položili dve skrížené kopije. Ak ich kôň – žrebec prekročil pravou nohou, bolo to priaznivé znamenie, ak prekročil ľavou nohou, zlé.

Sušené bobrie žlazy sú aj v súčasnosti alternatívnym liečivom. Zdroj: www.zivocisnelieky.sk

Kôň plnil funkciu posvätného ochrancu a orákula, a to aj omnoho neskôr v ľudovom prostredí.²⁰ Z prostredia hornej Oravy sa zachovala kanonická vizitácia zo 17. storočia, v ktorej sa konštatuje, že istý gazda mal na povale konskú hlavu, pred ktorú pravidelne prinášal misu s ovsom.²¹ Podľa etnografických výskumov zo začiatku 20. storočia sa na viacerých územiach Slovenska zvykla pri stavbe domu pod prah zakopávať lebka koňa. Podľa ľudovej viery išlo o predmet výrazných apotropajných vlastností. Do podpeciska, na povalu, do základov a pod vkladali ľudia konskú lebku, aby bol dom chránený proti požiaru, strigám, účinkom zlých démonov, ale aj preto, aby sa zabezpečilo zdravie dobytku. Model konskej hlavy, vyplnený z dreva, si nachádzal svoje miesto zasa na priečeliach a štítoch domov. Kôň figuroval aj ako orákulum, napríklad stretnutie s bielym koňom bolo predzvestou šťastia, verilo sa, že keď kôň prechádzal okolo domu, kde ležal chorý človek a kôň sa splašil, fňkal, alebo naopak nechcel sa pohnúť z miesta, je to preto lebo cítil smrť. Kôň mal skrátka už od praveku v ľudskom ponímaní a chápaní svoje výnimočné postavenie, najmä vďaka svojim výnimočným vlastnostiam. Predstavoval symbol bohatstva, moci, vojenskej sily i spoločenskej prestíže, a tak ako Slovania aj Germáni koňa využívali ako orákulum. Podľa ústnej tradície na horných Kysuciach, Orave, Spiši sa objavovali motívy rozprávania o koňoch zakopávaných za živa pod základy novovybudovaného kostola. Jeho duch potom, ako kôň mŕtvych, krívajúc na troch nohách obchádzal po nociach okolo domov, kde mal niekto umrieť. Podľa inej predstavy sa zasa na cintoríne mal ešte pred prvým pochovaným človekom zahrabať živý kôň. Bežné bolo obetovanie

Vzor hada v ľudovej výšivke. Zdroj: www.ornament.sk

aj jednotlivých častí tela koňa. V stredoeurópskom priestore sa často zamurovanie konských lebiek do základov domov (pod sieň, mlat a pod.) a konských nôh do dlážky, alebo stropu.²² V ľudovej slovesnosti máme viacero rozprávok, v ktorých kôň najčastejšie biely a starší dokáže predvídať budúcnosť, a dokonca vie rozprávať ľudskou rečou. Kôň býva v rozprávkach spájaný zväčša so Slnkom, nebom a teda i tu možno badať jeho zasvätenie slnečnému božstvu (Slncový kôň).

Mačka a pes

K magickým zvieratám sa rád aj mačka a pes. Platilo, že keď sa človek umýval a pozrela sa na neho mačka, dostane kožnú vyrážku. Kto nosí pri sebe usušené srdce mačky uvarené v mlieku od čiernej kravy, stane sa neviditeľným. Čierna mačka bola aj znakom bosorky a mnohým bosorkám sa pripisovala ich moc pochádzajúca, respektíve sídliaca v ich mačke. Bosorky vraj často brali na seba podobu mačky, preto ak sa človek chcel zbaviť bosorky, stačilo odstrániť mačku. Podobne ak sa v stajni pri dobytku zdržiavala pravidelne mačka, išlo o bosorku, ktorá potajme odoberá kravam mlieko. Mačka však vystupovala aj v erotickej mágii, a to prakticky na celom území Slovenska – dievky zvykli dať mláďencovi zjesť aj kúsok uvarého mäsa zo slepého mačata, aby sa do tej svojej slepo zamiloval. Aj medzi obetnými zvieratami boli domestikované zvieratá psy a mačky. Pes ako strážca majetku a záruka pokoja býva umiestnený pod prahom domu alebo v jeho základoch.

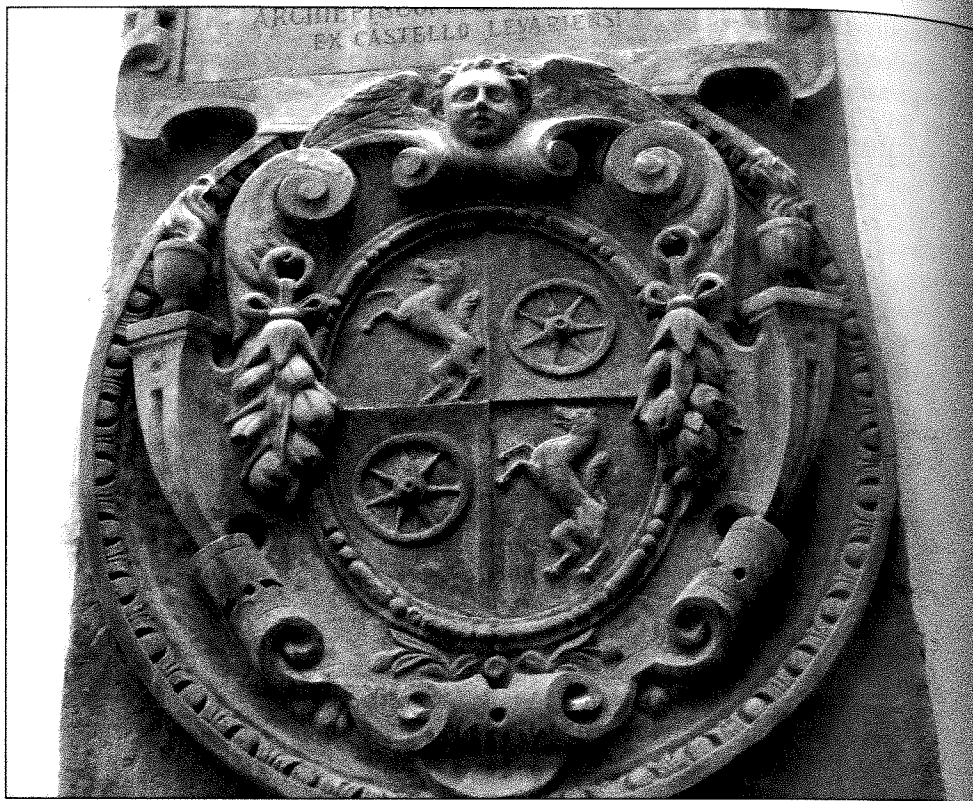
Mačka, najmä čierna, bola používaná ako stavebná obeť pri opravách už existujúcich kostolov, alebo pri stavbe nových – zamurovali ju do základov alebo nad vstupný portál, príp. bola po dokončení zhodená z vrcholu kostolnej veže.²³ Slepé mačence sa zakopávali do zeme na cestu vedúcu na salaš, aby ochraňovali stádo pred bosorkami a démonmi. Občas sa do základov domu dával aj zajac, netopier, prípadne krt. Verilo sa, že tieto zvieratá zamurované či už pod prah maštale, alebo domu prinesú obyvateľom domu či hospodárskym zvieratám blahobyť.

Kohút a kurovitá hydina

Vtákom sa tiež pripisovala ochranná funkcia. Z domestikovaných vtákov to bol najmä kohút, špecifický význam mal čierny kohút v spojitosti s magickými rituálmi. Kohút bol častým obetným vtákom u Slovanov, kde sa obetoval solárnym božstvám. Jeho krv nakvapkaná do zeme bola obetou zemi a používala sa ako prosebná obetina pri zariekaní niektorých druhov chorôb. Kohút bol zároveň považovaný v ľudovej tradícii ako symbol plodnosti, preto bývalo zvykom na Slovensku ešte v 20. storočí konzumovať na svadbe polievku z kohúta. Podobne pečeného kohúta, prípadne polievku z neho, konzumovala aj žena po pôrode, aby sa jej vrátila sila. Verilo sa, že hlas kohúta zaháňa démonov noci, ba že dokonca môže zahnať i smrť, azda preto sa kohútie kosti našli v hrobch, kam sa kohút s obľubou dával ako

Motív jeleňa v ľudovej výšivke. Zdroj: www.ornament.sk

Detail erbu kardinála – uhorského prímasa Leopolda Kollonisha na priečelí budovy Stará radnica, Bratislava 2013. Foto K. Nádaská.

obetný dar. Na základe archeologických nálezov môžeme konštatovať, že kohút a sliepka sú veľmi rozšírenou stavebnou obetinou. Do základov či múrov domu sa zamurovávali nielen celé zvieratá buď živé, alebo mŕtve, ale aj ich časti, ktorým sa pripisoval rovnako magicko – apotropajný význam. Išlo o krv z kohúta, kohúti hrebeň, kohútie či slepačie nôžky, perie. Tieto atribúty sa využívali zároveň aj v úkonoch mágie – či už pozitívnej, ako i negatívnej.²⁴ Krvou kohúta či sliepky sa pokropil základný kameň pri stavbe domu, čo bolo považované ako obetina pre duchov. Pri stavbe domu sa niekedy stávalo, že do múra zamurovali živého kohúta spolu s obilím a miskou s vodou, pretože kým má čo jesť a piť, nebude zlé počasie a stavba domu môže rýchlo napredovať.

Klasický etnografický materiál zo Slovenska dokladuje množstvo rudimentov obetovania kohúta a sliepky pri stavbách napríklad v súvislosti s okolnosťami strávenia prvej noci v novostavbe, keď sa vpúšťali dnu ako prvé namiesto ľudí, pretože platila viera, že ten, kto ako prvý prenocuje v novom dome, zomrie.²⁵ Okrem kurovitej hydiny sa magicko ochranný charakter pripisoval aj lastovičke a bocianovi. Tu platilo, že dom, kde si tieto vtáky postavili hniezdo, mal byť chránený pred bleskom a požiarom. Azda aj preto sa zvykli aj keď v ojedinelých prípadoch vkladať do základov domu lastovičky, prípadne holuby.²⁶

Žaby, ryby, raky

Medzi magické zvieratá patria aj žaby. Žaba, obyčajne ropucha, bola vo vnímaní ľudu premenená bosorka, preto pri manipulácii s ropuchou sa dbalo, aby sa na ňu dotýčný nepozrel.

Podobne to bolo aj s teriomorfnou podobou žaby, ktorú si mohla bosorka na seba vziať. Ak ju gazda vystríhol, keď vychádzala z maštale a ublížil jej, zranenia sa objavili aj na tele bosorky.²⁷ Aj žaby, ryby a raky sú v určitých prípadoch považované za vhodnú obetinu pri stavbách domu. V etnografickom materiáli z územia Čiech sa zachoval zaujímavý príklad využitia žaby. O stavbe železnice Pardubice – Liberec si ľudia v dedinách jičínskeho regiónu povrávali, že stavbári mali také pekné počasie, pretože ešte pred začatím prác chytili zelenú žabu, ktorú potom zamurovali do základov spolu s bochníkom upečeného chleba (zamiesený rosou, pozbieranou na deň sv. Jána Krstiteľa). Podľa poverovej predstavy nemalo pršať tak dlho, ako dlho bude žaba ten chlieb jesť. Údajne to tak robili aj stavitelia veľkých domov, mlynov, fabrick a pod., aby boli so stavbou hotoví pri peknom počasí.²⁸ Na Slovensku zaznamenávame remi-niscenciu na zvieraciu stavebnú obeť v etnografickom materiáli z obce Štiavnik, kde ľudia do základov domov zvykli zamurovať živú rybu.²⁹ Z Bratislavy pochádzajú dva zaujímavé nálezy zamurovaných rakov, objavené v roku 1996. Na Michalskej ulici č. 3 (Jesenákov palác) sa našli tri malé ráčiky (asi 10 cm), v pravidelných rozstupoch uložené do zvislej trhliny v stene; na Hlavnom námestí č. 8 (Miestodržiteľský palác) išlo o štyri raky (asi 15 cm), uložené v kútoch miestnosti vo výške 2 metre, v dutinách veľkosti tehly. Oba nálezy sú datované tehľami do 18. storočia. Vysvetlení tohto zvláštneho javu, ktorý na Slovensku nemá paralelu, sa ponú-kalo hneď niekoľko, pričom sa uvažovalo o magicko-ochrannej funkcii rakov pri odvrátení chorôb, moru a pod. Na základe slovníka nemeckých povier z roku 1932 vyznieva riešenie nakoniec veľmi prozaicky. Raky boli v tomto prípade zrejme použité na odohnanie dotieravé-ho hmyzu (ploštíc) alebo myši.³⁰

Vajcia

Vajce bolo symbolom plodonosnej sily, prinášalo sa ako obetný dar pre dobrú úrodu, ale i ako obetný dar pri liečení chorôb, a tiež pre ochranu domu. Používalo sa však aj v erotickej mágii vo viacerých variantoch, napríklad na čele nahej ženy sa rozbili vajcia, ktoré sa nechali stiecť po celom nahom tele, medzi jej nohy sa postavila rajnička, do ktorej sa vajcia zachytili. Z nich sa pripravil pokrm praženica alebo iné jedlo a to sa ponúklo dotyčnému mužovi. Vajcia sa využívali aj v škodiacej, čiernej mágii napríklad tak, že sa zakopávali ako porobenina pod prah domu či do jeho blízkosti, aby negatívne pôsobili na osoby žijúce v dome. Z archeolo-gického hľadiska má najväčší význam zamurovávanie, resp. obetovanie vajec. Na významovú stránku tohto javu môžeme nazerať z dvoch hľadísk: buď ide o zástupnú obeť, kde vajce má symbolizovať zárodok pôvodne obetovaného živočícha (kohút, sliepka), alebo sa tu môže jednať o vlastnú obeť vajca ako symbolu života a kolobehu univerza. Pri búraní veže v Lito-měřiciach boli objavené v stene zamurované výklenky a v každom z nich uložených niekoľko slepačích vajec.³¹ Z významového hľadiska sa uvedené javy pohybujú zrejme na úrovni prosperitnej mágie, pričom vajcia majú zaručiť dlhú a úspešnú existenciu stavby i jej obyvateľov resp. užívateľov.³²

Záver

Zvieratá sprevádzajú človeka od nepamäti. Sú vernými pomocníkmi, druhmi, ale i kultovými a mytológiou opradenými jedincami. Ľudia a zvieratá zdieľali spoločný priestor v jaskyniach, naučili sa spolu žiť a často ich spájal spoločný osud. Príkladom spoločného osudu je let človeka na Mesiac v roku 1969, keď sa v rakete okrem troch astronautov USA nachádzal aj plyšový medveď, avšak už v roku 1957 sa do vesmíru dostal psík Lajka, pavúky, žaby, kocúr Felix (1963), myši a opice. Títo verní spoločníci človeka pokračovali v dlhej histórii spolužitia človeka a zvierata, ktorá začala na Zemi pred niekoľko tisíc rokmi a pokračuje vo Vesmíre, na prahu Večnosti.

Poznámky:

- 1 O podobnej príhode sa hovorí v Osturni. Koncom 19. a začiatkom 20. storočia bolo tam údajne vidieť túlajúcu sa medvedicu s dieťaťom. Podobná správa sa zachovala aj v Liptovskej Lužnej. Nie je však jasné, či ide o pôvodný materiál alebo folklórny materiál transformovaný z východnej Európy.
- 2 Výskumy v obciach východného Slovenska (Spiš) robil etnológ Ján Olejník. Bližšie pozri Olejník, Ján. Medveď ako ho nepoznáme. *Podtatranské noviny*, 2012, č. 42.
- 3 Stalo sa to v Javorine, že tehotnú ženu pri zbere malín prekvapil „macko“ pochutnávajúci si na malinách. Medvedica sa postavila na zadné nohy a akoby prehovoriac zahundrala. Žena dvihla sukňu a ukázala jej vyčnievajúce brucho prehovoriac bez strachu: „Stará, daj pokoj, bo i ja som taká ako ty.“ Medvedica potom odišla do lesa. Olejník, Ján: c. d.
- 4 V oblasti Javoriny, kde mal majetky knieža Hohenlohe, ktorý prakticky každoročne odškodňoval sedliakov za škody napáchané medveďom na úrode ovsa (chýbalo krmivo pre dobytok na zimu a z ovsa sa piekli pre ľudí aj ovsené pagáče a podplamenníky).
- 5 V Štrbe počas fašiangov vodili po dedine mládenca oblečeného za medveďa. V okrese Stará Ľubovňa počas svadobných obradov sa jeden z mládenčov preobliekol za medveďa do slameného kostýmu. Tancoval s družicami predstavujúc symbol plodnej sily.
- 6 V spišskonemeckých dedinách a Spišskej Belej vodili na Popolcovú nedeľu mládenca oblečeného do kostýmu z hrachoviny ako medveďa. Mal názov Schottenbär. V Batizovciach mal pomenovanie Brucháč. Tu ide o obilného démona Korndemon. Olejník, Ján: c. d.
- 7 Zmienky o rozprávkach, piesniach i tancoch o medveďoch sa nachádzajú v etnologickej kultúre o fínskych Ostjakoch, Voguloch, Laponcoch, Rusov, Ukrajincov a Poliakov. Obzvlášť silné sú tančné a pantomimické prvky, ktoré napodobňujú medvedí krok a medvedí tanec.
- 8 Regionálna nárečová verzia z obce Javorina: „Nedžvjedžu, daj labku, pojdžeme po babku, babka je opila.“
- 9 Olejník, Ján: c. d.
- 10 V ruskom ľudovom folklóre je veľa rozprávok o medveďovi, napríklad *Dievčatko a medveď*, *Máša a medveď*, *Medveď a líška* a pod.
- 11 Dá sa tak usudzovať z archeologických nálezov, kovovej plakety s motívom jeleňa z kniežacej mohyly v Želenkách u Duchova, či v archeologických nálezoch vyobrazenia jeleňa v ruskej oblasti na nájdenných šperkoch. Poznáme však aj etnografický materiál, z ktorého sú preukázateľné úzke náboženské styky s iránskym prostredím, kde jeleň hral význačnú úlohu práve v skýtsko-sarmatskej mytológii v juhoruskej oblasti. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že archeologické nálezy dokladujú, že asi od čias 2000 rokov pred. n. l. bol jeleň považovaný za symbol boha. Už u Keltov v období halštatskej kultúry býval zobrazovaný na úžitkových i rituálnych predmetoch, minciach, šperkoch aj ako soška. Jeleň býva spájaný s keltským bohom Cernunnom, ktorý je ikonograficky stvárňovaný s parožím. Jeleňa Kelti považovali za pána zvierat a lesa. U východných Slovanov bol po kristianizácii jeleň spájaný so sv. Jurajom ako vládcom zvierat. Taktiež obeť jeleňa v deň sv. Eliáša, praktikovaná v severnom Rusku, má nepochybne pohanské korene. Inak mal jeleň vo všeobecnosti apotropajný význam – v Bulharsku chránil pred zlými vílami a nemal sa preto zabíjať, ochrannú úlohu plnili aj jelenie masky a za určitý náznak jelenieho kultu môžeme snáď považovať aj ľudové pečivo v tvare jeleňa, ktoré pravdepodobne nahradilo živé obeť jeleňov. Taktiež v slovanskej ľudovej výšivke je pomerne častým motívom jeleň, podobne vo folklóre sa zachovali rozprávky o jeleňovi – napríklad Braček – jelenček, prípadne legendy a rozprávky o bielom jeleňovi, resp. o jeleňovi s krížom na hrudi, s hviezdou na čele, zo zlatými parohami. Jeleň vždy vystupuje ako pomocník človeka.
- 12 Podľa legendy o svätom Hubertovi (8. storočie), patrónovi poľovníkov, ktorý pri poľovačke stretol jeleňa s horiacim krucifixom uprostred hlavy, sa jeleň stal znakom Krista. V kresťanskej symbolike predstavoval pokrsteneho človeka, prípadne vyjadroval dušu veriaceho.
- 13 Napríklad rod Pálffyovcov mal v rodovom erbe jeleňa, v znaku bratislavskej župy je tiež jeleň.
- 14 Šarkan sa vyliahol z hadieho vajca, ktoré za sedem rokov neuzreli oči človeka. Prvé obrázky hadov sa objavujú vo forme klukatých čiar na nádobách z halštatskej kultúry, neskôr ako zreteľné hadie

- linie. Had bol symbolom znovuzrodenia, obnovy a plodnosti, svojim tvarom pripomínal fallus, a tiež pupočnú šnúru. Had dokáže splodiť veľké množstvo potomkov. Hadí jed slúžil aj na medicínske účely, podobne ako sliny netopiera. Jed však aj zabíjal a prinášal smrť. Táto dvojitvárnosť zodpovedá mysliu predkresťanských národov (Kelti, Slovania), podľa ktorých bohovia tvorili a zároveň ničili. Had bol aj symbolom ochrany domu – had hospodár, biely had. Had strážil bránu do podsvetia a bol strážcom podzemných pokladov.
- 15 Napríklad Bartoš, František. *Moravský lid*. Telč 1892, s. 300; Marec, J. *Tradičné liečiteľstvo a ľudová mágia na horných Kysuciach*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011, s. 150.
- 16 Zaklínanie hada z oblasti horných Kysúc: „Oksi, Oksi, Okso“, „had s palicou, Panna Mária s palicou had čakaj ma tu!“ Podobné zaklínanie hada uvádza aj Bartoš, František: c. d., s. 301. Podľa ľudovej viery, ak žena prehltnie malého hada vo vode, môže otehotnieť. Had vyobrazený na zbroji mal naháňať strach nepriateľom. Had bol považovaný za magické zviera, ktoré pozná život pod zemou a teda aj vo svete mŕtvych. Symbol hada môžeme nájsť aj v na erboch (obyčajne je symbolom múdrosti), ale ovinutý had okolo Asklépiovej palice je znakom lekárov.
- 17 Holub, Jozef. *Druhá kniha populárnych spisov*. (Z bohatej pozostalosti autorových prác a článkov časopisecky publikovaných vybral Pavel Žarnovický.) Vyšlo ako 40. zväzok Mazáčovej slovenskej knižnice, nákladom Leopolda Mazáča v Prahe na jar 1932.
- 18 V 8. storočí pred n. l. sa kone dostali do strednej Európy. Jazdci a vozataji získavajú vysoké spoločenské postavenie. Jedným z najstarších vyobrazení koňa je kamenná rytina zo 6. storočia pred n. l., ktorá sa našla v provensálskom meste Roquepertuse. Kôň sa najčastejšie objavuje na reverze doposiaľ nájdených mincí, bol považovaný za symbol slnka, sprievodcu bohov. Krása, rýchlosť, sexuálna výkonnosť, plodnosť, to boli vlastnosti najčastejšie pripisované koňom. Kôň bol považovaný za symbol pohybujuceho sa vitálneho života.
- 19 Známa je aj kónská bohyňa Epona, ktorá bola v 1.–4. storočí n. l. uctievaná v celom keltskom svete. Ikonograficky býva stvárnená spolu s inými koňmi, alebo plodmi zeme ako symbolom plodnosti a hojnosti.
- 20 (Pri svojich výskumoch tento jav zachytila slovenská etnologička E. Horváthová. Zmieňuje sa o ňom okrem iného aj v diele Slovensko, EUD II., veda, 1975, s. 1025).
- 21 Bližšie pozri Horváthová, E.: c. d.
- 22 Martáň, J. Kôň ako ochranný symbol. *Slovenský národopis* 10, 1962, s. 352.; Andree, R. *Ethnographische Parallelen und Vergleiche*. Stuttgart 1878, s. 23; Pleiner, R. Osada s železárňami z mladšej doby rímskej v Tuchlovicích. *Památky archeologické* 50, 1959, s. 184, 186; Šnedrová, K. Osady staršej doby rímskej po stránce stavební. *Archeologické rozhledy* 6, 1954, s. 238; Pleiner, R. a Rybová, A. *Pravěké dějiny Čech*. Praha 1978, s. 741.
- 23 Andree, R.: c. d.
- 24 Krv z čiernej sliepky a kohúta, hrebeň, nohy sú základnými komponentmi, ktoré sa využívajú pri erotickej mágii.
- 25 Švecová, S. Abergläubische Vorstellungen und Praktiken im Volksbauwesen in der Slowakei. *Československá etnografie* VIII/2, 1960, s. 200–201; Plessingerová, Alena. Zvyklosti a pověry při stavbě obydlí a obyčeje spojené se životem v domě na slovenských svazích Javorníků. *Český lid* 56, 1969, č. 1, 1969, s. 17, 19, 29; Pátek, F. O zadržování lidí a zvířat do základů staveb. *Národopisný věstník československý* 21, 1928, s. 181; Turek, K. O zadržování vajec do staveb v Sušici. *Národopisný věstník československý* 22, 1929, č. 2–3, s. 214–215.
- 26 Pátek, F.: c. d.
- 27 Podľa ľudovej viery berie na seba bosorka často podobu ropuchy. Tá sa dá zabiť priklinovaním dreveným klincom z jaseňa či klokoča, ktorým sa žaba prepichne. Aby nemala bosorka, ktorá vzala na seba podobu ropuchy do maštale, prístup ku dobytku, potierajú sa rámy dverí a dvere cesnakom, rovnako do rámov dverí sa zatľú štyri drevené klince z jaseňového dreva. K premene bosorky na žabu hovorí Holuby toto: „Poverčiví ľudia veria, že sa bosorka premieňa v ropuchu, aby sa v takejto podobe nepozorovane doplazila do maštale ku kravám, na ktorých cicia a tak im mlieka uberá.“

Zjavenie sa takej ropuchy v blízkosti maštale alarmuje celý dom. S istým zhrozením rozprávala mi jedna ženička, že videla takú, pri maštalných dverách postíženú ropuchu rylom rozťať, a že z nej len tak tieklo mlieko! Známa jednookú ženu, o oslepnutí ktorej mi rozprávali, že sa raz premenila v ropuchu, aby susedinej krave mlieko počarovala. Sotva sa však doplazila k maštalným dverám, zbadala ju suseda, práve z humna cez dvor idúca, a pochytiac jaseňovú, v hrade zastrčenú palicu, vybodla ropuche oko: na druhý deň videli však bosorku s poviazaným okom!“ (H o l u b y, Jozef Ľudovít. Žaby v reči a poverách slovenského ľudu. In: *Slovenské pohľady* 8, 1888, s. 265–271). Výrobcovia tehál, ale i bačovia, aby si zabezpečili dlhodobu snečnú počasiť, vzali žabu a vložili ju do pecňa chleba a zakopali ju na tmavé miesto do zeme. Verilo sa, že kým sa žaba nedostane na zemský povrch, bude pekné, snečné počasie bez dažďa. Žabie ikry sa pred sviatkom sv. Juraja používali na umývanie rúk, aby sa nimi následne liečili choroby dobytky, a kto mal v žabích ikrách umyté ruky, údajne sa mu dobre mútilo maslo. Pri magických praktikách slúžiacich na pozbavenie sa neželaného nápadníka sa používala žaba chytaná pred Jurom, ktorá sa zaživa zakopala do mraveniska. Po čase sa mravenisko rozhrnie a zo žaby v ňom zostanú len kosti – tie sa rozdrvia a pridajú do jedla toho človeka, ktorého sa chce dotýčnú osoba zbaviť. Naopak pozostatky žaby sa používajú aj v erotickej mágii – pri praktikách, ktorými si ženy i muži získavali osoby druhého pohlavia. Žabie sliny a sliz sa využívali ako komponent pri výrobe bosoráckych masť, sušené ropuchy slúžili ako ochranný amulet proti zimnici. (Blížšie pozri: H o l u b y, Jozef Ľudovít. *Populárne spisy II*. Praha: L. Mazáč, 1932, s. 223).

- 28 P á t e k, F.: c. d.
 29 P l e s s i n g e r o v á, Alena: c. d., s. 17–18.
 30 H o r a n s k ý, P. Záhada rakov v múroch domov je už objasnená. *Staromestské noviny* VI/3, 1997, s. 4.
 31 P á t e k, F.: c. d., s. 181.
 32 K l í č o v á, J. Archeologická interpretácia dokladov stavebnej obety. In: *Medea* 6, 2002, s. 137.

Literatúra:

- H o l u b y, Jozef Ľudovít. Žaby v reči a poverách slovenského ľudu. In: *Slovenské pohľady* 8, 1888, s. 212.
 H o r a n s k ý, P. Záhada rakov v múroch domov je už objasnená. *Staromestské noviny* VI/3, 1997, s. 4.
 K l í č o v á, J. Archeologická interpretácia dokladov stavebnej obety. In: *Medea* 6, 2002, s. 137.
 O l e j n í k, Ján. Medveď ako ho nepoznáme. *Podtatranské noviny* 2012, č. 42.
 P a s t o u r e a u, Michel. *Medveď - dejiny padlého krále*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011. 319 s. Každodenní život; sv. 53. ISBN 978-80-257-0495-0.
 P l e s s i n g e r o v á, Alena. Zvyky a pověry při stavbě obydlí. *Český lid* 54, 1967.
 T u r e k, K. O zazdívání vajec do staveb v Sušici. *Národopisný věstník* 22, 1929, č. 2–3, s. 214–215.

Koňské lékařství – po stopách jednoho rukopisu

Alena Prudká

Ve sbírce Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně je uložen rukopis s inv. č. E 12536, přír. č. 173/78. Do knihy přírůstků byl zapsán bez jakýchkoliv bližších akvizičních údajů. Rukopis je psán duběnkovým (železozalovým) inkoustem a je svázan v pevných lepenkových deskách s krátkou polokoženou vazbou. Hřbet je z tenké hnědé kůže s jemným vtačeným dekorem. Použitý papír obsahuje příměs drčených textilních vláken. Celý rukopis má 185 nečíslovaných stran, které jsou souvisle a jednou „vypsanou“ rukou, kurentem, popsány návody k léčení koní, na závěrečné straně (186.) je zápis majitele rukopisu obsahující jeho jméno. Následující listy popsané jiným rukopisem se dvěma recepty (jeden z nich je napsán dvakrát, vždy jiným rukopisem) a posledním zápisem je na předešlé opět poznámka jednoho z majitelů rukopisu – jeho jméno s datem.

Rukopis obsahující popis koňských nemocí a návod k jejich léčení nemá žádný titulní list, začíná hned odborným textem. Obsahuje celkem 40 artykulů, jejichž názvy jsou psány zvláště výrazným písmem:

- Artykul první: O hřiběcí nemoci...
 Artykul druhý: O uřknutí koně...
 Artykul třetí: O myších...
 Artykul čtvrtý: O schvácení koně...
 Artykul pátý: O roupích nebo hlístech, jinak červích vnitřních...
 Artykul šestý: O motolicích na játrech...
 Artykul sedmý: Jak máš hojiti koně na zržení...
 Artykul osmý: O vozhrivici...
 Artykul devátý: O zatvrzení života koňského...
 Artykul desátý: O purgacích...
 Artykul jedenáctý: Jak máš zastaviti chvístáčku...
 Artykul dvanáctý: Jak máš pomáhati koni, nemůže-li močiti...
 Artykul třináctý: Jak máš pomáhati koni, když má ščavku aneb sikavici...
 Artykul čtrnáctý: O namožení a přetržení koně...
 Artykul patnáctý: Jak máš hojiti koně přetrženého...
 Artykul šestnáctý: Jak hojiti koně na žilách...
 Artykul sedmnáctý: O ledvinách koňských...
 Artykul osmnáctý: O smutných a neveselých koních...
 Artykul devatenáctý: Protiv všelijakým vnitřním nemocem koňským...
 Artykul dvacátý: Jak máš pomáhati churavému a hubenému koni...
 Artykul dvacátý první: Jak pomáhati koni od zimnice, kterého koně rýma souží...
 Artykul dvacátý druhý: Kterak máš činiti, nechce-li kůň dobře jísti...
 Artykul dvacátý třetí: Jak máš hojiti koně, v kterém plíce neb játra hnují...
 Artykul dvacátý čtvrtý: Jak máš s tlustými a tučnými koňmi zacházeti...
 Artykul dvacátý pátý: O veselých a čerstvých koních...
 Artykul dvacátý šestý: O veliké nemoci koňské, která jinak padoucí nemoc slove...
 Artykul dvacátý sedmý: Jak máš hojiti koně na sečné rány...
 Artykul dvacátý osmý: Jak máš hojiti koně kulkou postřeleného...
 Artykul dvacátý devátý: Jak máš hojiti koně šípem prostřeleného...
 Artykul třicátý: Jak máš hojiti aneb krev v ráně koni staviti...
 Artykul třicátý první: Jak máš brániti vojenskému neb divému masu v ranách...